



BUXORO DAVLAT UNIVERSITETINING PEDAGOGIKA INSTITUTI



PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA VA TEXNOLOGIK TA'LIM KAFEDRASI

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA TA'LIM MAZMUNINI YANADA TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI **MUAMMO VA YECHIMLAR**

RESPUBLIKA ILMIY-NAZARIY ANJUMANI
2022-YIL, 25-APREL



**BUXORO DAVLAT
UNIVERSITETINING
PEDAGOGIKA INSTITUTI**



*PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA VA TEXNOLOGIK TA'LIM
KAFEDRASI*

**UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA TA'LIM
MAZMUNINI YANADA
TAKOMILLASHTIRISH
ISTIQBOLLARI: MUAMMO VA
YECHIMLAR**

RESPUBLIKA ILMIY-NAZARIY ANJUMANI

2022-yil, 25-aprel

**BUXORO - 2022
«DURDONA» NASHRIYOTI**

ТАЛАБАЛАРДА ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК КОМПЕТЕНТЛИК ОМИЛЛАРИНИНГ НАМОЁН ЭТИЛИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ

Ф.Ф. Ганжиев

Бухоро давлат университети ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада талабалар ижтимоий фаоллигини ошириш ижтимоий психологик зарурият сифатида еканлигининг амалий жиҳатлари ёритиб берилган. Мақола мазмунида талабалар ижтимоий фаоллигини ошириш ижтимоий психологик зарурияти концептуал асосда таҳлил етилган.

Калит сўзлар: Ижтимоий фаоллик, дунёқараш, ташаббускорлик, имконият, жамият, депрессия, масъулият.

Жаҳон миқёсида ижтимоий интеграция, глобаллашув ва ахборотлаштириш тенденцияларининг кучайиб бориши барча турдаги таълим муассасалари талабаларида ижтимоий-психологик компетентлик масалаларига бугунги замонавий талаблар асосида янада жиддийроқ эътибор қаратишни тақозо этмоқда. Болонья Декларацияси, «Европа Кенгаши мамлакатларининг 2020 йилга қадар таълим ва кадрларни касбий тайёрлаш соҳасидаги Ҳамкорлик стратегияси», Олий касбий таълим муассасалари Европа ассоциацияси EURASHE, ENIC-NARIC ахборот-тизим маркази, Таълим соҳасидаги халқаро ташкилот Education International ҳужжатларида педагог кадрларга алоҳида талаблар қўйилади ва уларнинг профессионал компетентлиги масаласи муҳим аҳамият касб этади.

Талабаларда ижтимоий-психологик компетентлик кўрсаткичларини таҳлил қилиш, унинг ўзига хос ривожлантирувчи омилларига жиддий эътибор қаратиш, талабалар ўқув фаолияти самарадорлигини таъминлашда муҳим рол ўйнайди. Шу нуқтаи назардан, талабалар ижтимоий-психологик компетентлик имкониятлари ҳақида батафсил маълумотга эга бўлиш учун улар билан алоҳида тадқиқотлар олиб борилиб, эмпирик маълумотлар йиғиш ва уларнинг натижаларини ижтимоий психологик талаблар асосида таҳлил қилиш тадқиқотимизнинг асосий вазифаларидан бири ҳисобланади.

Олий таълим муассасаларида фаолият юритувчи ҳар қандай талабанинг фаолият самарадорлиги энг аввало ундаги социал-

коммуникативликнинг шаклланганлиги билан бевосита боғлиқдир. Шундан келиб чиқиб, муайян даражадаги ижтимоий-психологик компетентликка бевосита таъсир этувчи омиллар ҳақида илмий эмпирик жиҳатдан мулоҳаза юритишни лозим топдик. Ушбу мулоҳазага мувофиқ айнан таниқли олимлар Н.П. Фетискин ва В.В. Козлов томонидан ишлаб чиқилган 6 шкалали омиллар тизимининг талаба фаолиятида қай даражада намоён этилганлиги аниқланди ва тадқиқ қилинди.

Дастлабки эмпирик маълумотлар таҳлили тадқиқот объекти сифатида белгиланган 576 нафар респондентларда методика шкалалари бўйича олинган маълумотларнинг турли даражаларда шаклланганлигини яққол кўрсатмоқда.

(2.1.-жадвал)

Олий таълим муасасалари талабаларида социал-коммуникатив компетентлик (СКК) омиллари намоён этилишининг ўртача-умумий кўрсаткичлари (n=576)

№	Омиллар	Ўртачада н юқори		Ўрни	Ўртача дан паст		Ўрни	Жами	
		N	%		N	%		N	%
1	Коммуникатив-пассивликни енгилга йўналганлик	260	45.1	5	316	54.9	2	576	100
2	Коммуникатив мавхумликни мувофиқлаштиришга йўналганлик	300	52.1	3	276	47.9	4	576	100
3	Коммуникатив конформизмга йўналганлик	410	71.2	1	166	28.8	6	576	100
4	Ўз мавқеини оширишга йўналганлик	350	60.8	2	226	39.2	5	576	100
5	Коммуникатив номутаносибликни енгилга йўналганлик	296	51.4	4	280	48.6	3	576	100
6	Коммуникатив фрустрацияни енгилга йўналганлик	240	41.7	6	336	58.3	1	576	100
Жами	Жами ўрта % ҳисобида	53.7			46.3				

Мазкур жадвалда белгиланган омилларнинг жами 576 нафар респондентга нисбатан фоизлар ҳисобида қай даражада шаклланганлигини билиш ва таҳлилида муайян қулайликларни яратиш учун иккита даража белгиланди. Яъни ҳар бир йўналишга мойиллик мавжудлигини тасдиқловчи тест калитлари бўйича олинган жавоблар йиғиндисини икки гуруҳга (1-гуруҳ – ўртачадан юқори, 2-гуруҳ – ўртачадан паст) ажратилган ҳолда олинган миқдорига асосланиб тадқиқ қилинди. Жумладан, 1-омил бўлган коммуникатив пассивликни енгишга йўналганлик мотивациясининг шаклланганлиги билан боғлиқ саволларга берилган жавоблар (тест калити бўйича) миқдорнинг 15 ва ундан юқори баллга эга эканлиги мазкур омил бўйича респондентда ўртачадан юқори кўрсаткичнинг мавжудлигини ёхуд 1 дан 14 баллгача олинган жавоблар миқдори эса мазкур омил бўйича мазкур респондентда ўртачадан паст даражадаги кўрсаткичнинг характерли эканлигидан далолат беради. Демак, шу тариқа барча респондентлардан олинган маълумотлар умумлаштирилиб 576 нафар респондентга нисбатан даражалар бўйича ўртача-умумий кўрсаткичлар миқдори белгиланади ва тадқиқ қилинади.

Иккинчи омил (коммуникатив мавҳумликни мувофиқлаштиришга йўналганлик) бўйича максимал баллар миқдори 21 балл бўлиб, шундан 11 ва ундан юқори балл ўртачадан юқори, 1 баллдан 10 баллгача эса ўртачадан паст даражани кўрсатади.

Учинчи омил (коммуникатив конформизмга йўналганлик) кўрсаткичлари бўйича энг юқори балл 15 баллни ташкил этган ҳолда ўртачадан юқори 9-15 баллни, ўртачадан қуйи эса 1-8 баллни ташкил этиши билан характерланади.

Тўртинчи омил (ўз мавқеини оширишга йўналганлик) кўрсаткичларини баҳолашда 1-10 балл ўртачадан паст ва, шу билан бирга, 11-20 балл ўртачадан юқори кўрсаткич сифатида таҳлил қилиш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Методиканинг бешинчи шкаласидаги (коммуникатив номутано-сибликни енгишга йўналганлик) омили бўйича ўртачадан юқори 15-28 балл билан, ўртачадан қуйи кўрсаткич миқдори эса 1-14 балл билан белгиланади ва баҳоланади.

Методиканинг сўнгги – олтинчи омили (коммуникатив

фрустрацияни енгишга йўналганлик) кўрсаткичлари миқдори белгиланганда ўртачадан қуйи кўрсаткични 1-14 балл билан, ўртачадан юқори кўрсаткични эса 15-29 балл билан баҳолаш орқали тадқиқот мақсадига мос таҳлиллار олиб борилади. Яна шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, юқоридаги мезонлар асосида ҳар бир респондентдан олинган маълумот 576 нафар респондентнинг умумий сонига нисбатан ҳам тақсимланиб ҳар бир омил учун ўртача – умумий миқдордаги ўринлар ва характерли жихатларга алоҳида эътибор қаратилган ҳолда муайян даражадаги ижтимоий-психологик таҳлиллار олиб борилади.

Энди бевосита жадвалда келтирилган рақамлар таҳлиliga ўтамиз. Аввало шуни таъкидлаш жоизки, методика талабига оид шакллантирилган ҳар бир омил шкаласи талабанинг ижтимоий-психологик компетентлиги ривожланишида муҳим аҳамият касб этади. Чунки ҳар бир талаба ўз тарбияланувчилари билан шахслараро мулоқот имкониятларидан унумли етарлича фойдалана олиш малакасига эга бўлсагина, муайян даражадаги ютуқларга эришиши мумкин. Бугунги талабадан эса айнан шу нарса талаб қилинади. Акс ҳолда талаба тарбияланувчини ёхуд тарбияланувчи талабани тушунмайди. Бу эса бевосита тарбиянинг педагогик-психологик самарадорлигига салбий таъсир этиши мумкин. Масаланинг айнан шу томонини ҳисобга олиб, ҳар бир фаолият юритаётган талабада юқорида қайд этилган омилларнинг шаклланганлик даражалари ўрганилди, таҳлил қилинди ва тегишли хулосалар шакллантирилди.

Умуман, қуйидаги жадвалда келтирилган ҳар бир сон респондентлардаги социал-коммуникатив компетентлик омилларининг нечоғлик шаклланганлик даражалари ҳақида эмпирик маълумотлар бериш билан бирга ўрганилган 576 нафар талабага нисбатан умумий кўрсаткичлар кўламининг намоён этилиши динамикаси ҳақида ҳам маълумотлар бериш мумкин. Бинобарин, 1-шкала “коммуникатив пассивликни енгишга йўналганлик” омили бўйича умумий тарзда ўрганилган 576 нафар талабаларнинг 260 нафарида (45,1%) ўртачадан юқори баллар кўрсаткичи, 316 нафарида эса ўртачадан паст бўлган баллар кўрсаткичлар (54,9) кўламининг мавжудлиги аниқланди. Бунинг асосий сабаби, бизнингча, талабалардаги коммуникатив

малакаларнинг етишмаслиги улардаги индивидуал хусусиятларнинг яққол намоён этилиши билан бевосита боғлиқ эканлигидадир. Мазкур методиканинг 2-шкаласи бўлмиш коммуникатив мавҳумликни мувофиқлаштиришга йўналганлик омилида дахлдор кўрсаткичлар миқдори белгиланган 576 нафар респондентнинг 300 нафарига (52,1) ўртачадан юқори, 276 нафарига эса (47,9) ўртачадан қуйи даражадаги кўрсаткичлар аниқланди. Демак, умумий ҳисобда 47,9 % талабаларда шахслараро мулоқот билан боғлиқ коммуникатив мавҳумликни енгитишга бўлган ҳаракатларида муайян даражадаги муаммолар мавжуд экан. Энди бевосита учинчи шкала кўрсаткичлари таҳлиliga ўтадиган бўлсак, шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, аксарият талабаларида коммуникатив конформизмга йўналганлик омили яққол намоён этилганлигининг гувоҳи бўламиз. Чунки ҳар қандай коммуникатив мулоқотдаги қулайлик, конформлик асосида мойиллик талабалар учун кўпроқ характерли экан. Чунинчи, жами 576 нафар талабаларнинг 410 нафарига (71,2%) мазкур мотивацияга дахлдор ўртачадан юқори кўрсаткичлар қўлами яққол намоён этилди. Шунингдек, 166 нафар респондентда эса (28,8%) ўртачадан паст даражадаги баллар миқдори кузатилди. “Ўз мавқеини оширишга йўналганлик” шкаласи (тўртинчи шкала) бўйича олинган маълумотлар таҳлили бўйича 350 нафар (60,8%) респондентларда ўртачадан юқори кўрсаткич кузатилган бўлса, 226 нафар (39,2%) респондентларимизда ўртачадан қуйи даражасида бўлган баллар миқдори намоён этилди. Демак юқоридаги 2 та омил каби аксарият талабаларимиз бугунги кунда шахслараро мулоқотни муваффақиятли ташкил этишда кўпроқ ҳолларда мулоқот давомида ўз мавқеларини ошириш учун астойдил ҳаракат қилар эканлар.

Коммуникатив номутаносибликни енгитишга йўналганлик мотивациясининг намоён этилишида эса 296 нафар (51,4%) талабалар ўртачадан юқори бўлган баллар миқдорини, 280 нафар (48,6%) талабалар эса ўртачадан қуйи даражаларга эга бўлган баллар миқдорини қўлга киритдилар. Дарҳақиқат, талабаларда ҳам маълум даражадаги коммуникатив номутаносибликлар учраб туради. Ниҳоят, Коммуникатив фрустрацияни енгитишга йўналганлик мотивацияси (6-шкала) омиларининг намоён этилиши билан бевосита боғлиқ кўрсаткичларнинг ўртачадан юқори даражаси 240 нафар (41,7%) ва ўртачадан қуйи даражаси эса 336 нафар (58,3%)

респондентларга тўғри келиши билан алоҳида ажралиб турганлигини кўрамиз. Демак, мулоқотдаги фрустрацион ҳолатни енгилш мотивацияси талабалар учун бир мунча қийин ва мураккаб жараён экан.

Умуман мазкур методика талабларидан келиб чиқиб барча шкала кўрсаткичларига қўшимча равишда савол-жавоблар, суҳбатлар, анкета ва контент таҳлиллардан олинган маълумотлар орқали ҳам муайян даражадаги аниқликлар киритилди.

Биобарин ўртачадан юқори кўрсаткичлар миқдорини белгиланган 6 та шкала бўйича таҳлил қилганимизда 1-ўрин “коммуникатив конформизмга йўналганлик”, 2-ўрин “ўз мавқеини оширишга йўналганлик”, 3-ўрин “коммуникатив мавҳумликни мувофиқлаштиришга йўналганлик”, 4-ўрин “коммуникатив номутаносибликни енгилшга йўналганлик”, 5-ўрин “коммуникатив пассивликни енгилшга йўналганлик”, 6-ўрин эса “коммуникатив фрустрацияни енгилшга йўналганлик”, мотивациялари учун характерли эканлиги яққол намоён этилди. Олинган ушбу маълумотлар талабалар компетентлигига баҳо беришда муҳим аҳамият касб этади.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, компетенция тузилмасида, ижтимоий-психологик компетентлик намоён бўлиш ҳолатларида ўз-ўзини назорат қилиш, шахсий имкониятини амалга ошириш қобилиятини акс эттирувчи белгиларни ажратиш зарур. Билим ва кўникмаларни самарали қўллаш шахсдан ўзини-ўзи идора қилиш ва ўзини-ўзи бошқаришнинг психологик механизмлари шаклланишини талаб қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ганжиев Ф.Ф., Тўлаев Ҳ.О. Researching the scope of the professional competence within activities. //International Scientific Journal Theoretical & Applied Science. Impact Factor ICV = 6. 630 Philadelphia, USA. 2019. –Б. 388-391.

2. Ганжиев Ф.Ф., Қосимова С.Б. Heads Of Competence In Psychologically School Education. International journal of scientific & Technology research volume 9, issue. 2020. -Б. 2787-2789.

3. F.F. Ganjiev. The basis of social and psychological adaptation of children in the conditions of preschool education. Bulletin of integrative psychology. Journal for psychologists, 59-64.

4. Ганжиев Ф.Ф. ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ ЧЕЛОВЕКА В ЭКСТРЕМАЛЬНОЙ СИТУАЦИИ. Лазаревские чтения Лики традиционной культуры в, 2018. С. 117-118.